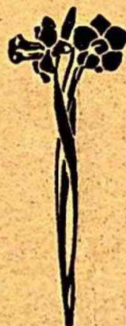
100-ЛІТТЯ ЗАПОВІТУ ШЕВЧЕНКА

100-ЛІТТЯ ЗАПОВІТУ ШЕВЧЕНКА

Написав

Г. МАЗУРИК

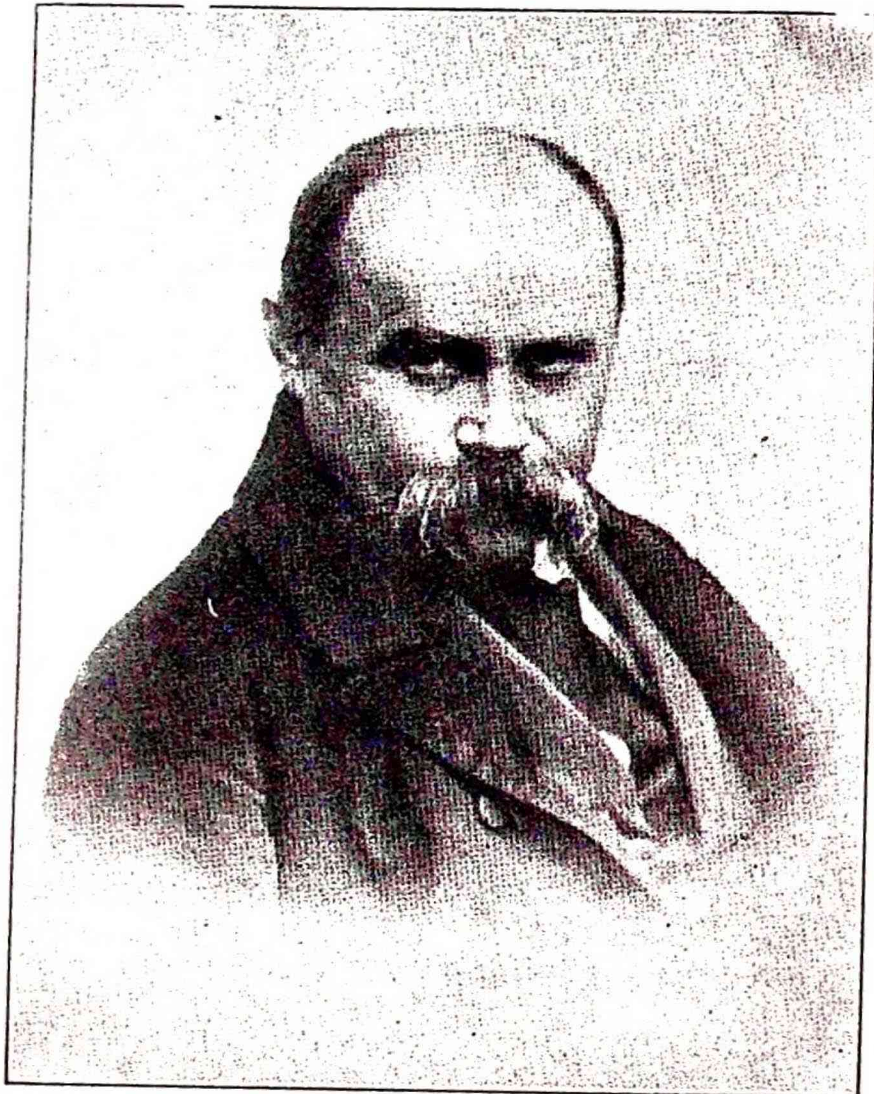
— 1945 —

Накладом

КОМІТЕТУ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Published by THE UKRAINIAN CANADIAN COMMITTEE
711 McIntyre Building
Winnipeg, Manitoba, Canada

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

(1814 — 1861)

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Як понесе з України
У синеє море
Кров ворожу . . . отоді я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися . . . А до того —
Я не знаю Бога.

Поховайте та вставайте
Кайдани порвіте
І вражою злою кровю
Волю окропіте!
І мене в сімі великій,
В сімі вольній, новій,
Не забудьте помянути
Не злим, тихим словом.

— ТАРАС ШЕВЧЕНКО

"Заповіт" написаний 25-го грудня, 1845 р. в Переяславі.
Шевченко був тоді захворував небезпечно.

I.

Біжучий 1945 р. — це столітній ювілей написання "Заповіту". 25 грудня, 1845 р. в м. Переяславі (підчас слабості) Шевченко написав свій невміруций „Заповіт", який не тільки ще за життя поета став дороговказом для сучасників, але й для грядучих поколінь цей невеличкий розміром поетичний твір був головним двигуном в боротьбі за національні права й саме життя українського народу. „Заповіт" ще й досі уважається українським національним гимном. Він таким і зостанеться, бо в ньому незвичайно ядерно у високій поетичній окрасі висловлено всю суть українських національних стремлінь.

За життя Шевченка ідеям, висловленим у „Заповіті", поклонявся невеличкий гурт сучасників, в першу чергу серед інтелігенції. Одначе число поклонників не то щороку, але що-хвилини побільшувалося, аж дійшло до мільйонів вірних і завзятих синів України, не тільки на українських землях сущих, але й розкинених по широкому світі. Шевченка визнано першим справжнім борцем за українську визвольну ідею та всенародним пророком. Він бо перший після переяславського договору кинув могутній визов усім катам-гнобителям українського народу та грімко й твердо заявив, що „встане Україна і розвіє тьму неволі".

Це — як на ті часи — був дійсно визов.

Бо що тоді собою уявляла Україна? Це був чисто мужицько-кріпацький край, без інтелігенції та без проводу. Правда — були на Україні пани, багато з них, головно на Лівоберіжжу, були навіть українського походження. Але вони „задля лакімства нещасного" цуралися свойого народу, цуралися своєї мови, називаючи її мужицькою, та перлись навперейми за царськими ласками та за отими кокардами на лобі, як глузливо про них висловлюється Шевченко. Була Україна, велика просторами з численним населенням, та українського духа в ній не було. Над нею зловіщим маревом звисав дух Сибіру,

московська лайка та московський канчук. Тільки на сторожі біля курних похилених мужицьких хат стояв тисячелітній сторож — українське слово, українська мова. Мужицька хата зберегла українського духа. Вона спасла український народ від погибелі. В тій хаті збереглась тисячелітня українська традиція, зачарована в українській пісні, яка своєю красою принаджувала не тільки своїх, але й чужих. Вона — високо-мельодійна та глибока поетичним змістом — вязала українські покоління з поколіннями. В пісні народ жив віками. В пісні народ оспівував своє героїчне минуле, свої злидні, свої невдачі. Вона промовляла до серця всіх — багатих і бідних, письменних і неписьменних. В часах найбільшого московсько-польського лихоліття, коли український народ стратив і самостійність і школи і інтелігенцію, мова й пісня були єдиним народнім скарбом та фундаментом, на якому почалась відбудова українського відродження. Першим будівничим був поет **Іван Котляревський,** з Полтави родом, автор великої поеми „Енеїда", яка вийшла друком в 1798 р. „Енеїда" була доступною тільки для письменних людей. От до них то в першу чергу промовив Котляревський та розбудив їхню совість, заставляючи декого з них піти своїми слідами. І тих послідовників в розмірно короткому часі назбірався чималий гурт. Між ними знаходимо такі імена, як **П. Артемовський-Гулак** (1790-1865), **Г. Квітка-Основяненко** (1778-1843), **Є. Гребінка** (1812-1848), **А. Метлинський** (1814-1870), **М. Костомаров** (1817-1885) та інші.

Всі вичислені письменники почали писати живою народною українською мовою. Деякі з них своїми творами, в першу чергу Основяненко своїми повістями та Є. Гребінка своїми приказками, дали цінний вклад в українську літературу. Але цим письменникам поки що недоставало широкого українського світогляду. Писали вони українською мовою більш відрухово, як з почуття національного обовязку. Тому то їхні твори не могли формувати світогляду сучасників. Вони могли тільки спону-

кувати їх любити рідну мову та бувальщину. Інакше й бути не могло, бо вони у глибинах своїх душ були московськими патріотами-державниками.

Одначе в заслугу тих письменників треба покласти те, що вони серед письменного загалу викликали зацікавлення до українського друкованого слова та заставляли декого передумати своє відношення до українського народу. Всі вони походили з лівоберіжної України. Таким чином українське відродження починає лівобічна Україна, де глибше були вкорінилися старі українські традиції, бо не були так приглущені національно-громадським гнетом, як на правобічній Україні. Мало не всі вони походили із Слобожанщини, у своїй діяльності найбільше звязані з Харковом. Тут же в цьому місті почали виходити перші українські журнали, які були органами місцевого життя та українським справам присвячували чимало уваги, друкуючи іноді дещо навіть і українською мовою. Там же виходять перші збірники: "Український Альманах" Срезневського (1831 р.) „Запорожськая Старина" та чисто українські збірники, як „Сніп" (1841 р.) Корсуна й „Молодик" (1843-44) Бецького.

В той самий час відносини на Правобережній Україні були багато поганіші. Там поголовно все українське селянство стогнало в кріпацькому ярмі, інтелігенція була сполонізована, а давні історичні традиції були вже майже призабуті. Одначе й тут у 20-х роках XIX. ст. починають проявлятися деякі відгуки обновлюваного українського життя. Починається воно т. зв. українською школою в польському письменстві. Представниками тієї школи були такі польські письменники, як Мальчевський, Бощинський, Олізаровський, Б. Залеський, Гроза, Грабовський, Чайковський і багато інших. Всі вони писали свої твори польською мовою на українські теми. Опісля деякі з них зробили іще один ступінь, бо перейшли на українську мову, цебто мову того народу, якого дії вони виспівували. До таких належали Падура, А. Шашкевич,

Ценглявич, Розуміється, всі вони писали із свойого польсько-шляхоцького становища.

Українські впливи засягнули були й тогочасну російську літературу. До цього в першій мірі причинився ґеніяльний українець М. Гоголь, що писав свої твори московською мовою, беручи для більшості з них теми з українського побуту та з козацького життя (повість „Тарас Бульба"). Одначе найсимпатичнішою була постать поета К. Т. Рилеєва, який шукав в українській історії борців за волю рідного краю.

Таким чином починаючи з 20-х рр. XIX. ст. Україна стає одночасно ареною аж трьох паралельних, де в чому досить різких, літературно-громадянських напрямків — польський, московський та справжня українська течія, яка починається Котляревським та доходить до харківського кружка. Характеристичною ціхою представників усіх тих трьох течій було те, що всі вони, хоч захоплювалися Україною, то думали про неї, як про область російської держави або провінцію Польщі. Ніхто з них не думав про визволення України. Але вони створили відповідний ґрунт для приходу нової людини, яка на той ґрунт кине зерно, що дасть урожай з якого користатимуть прийдешні українські покоління. Прихід такої людини вже відчував поет Е. Гребінка. Видаючи свій збірник „Ластівка", він у передмові написав таке: „Полюбіте земляки, нашу „Ластівку", читайте її швидше, бо **незабаром може прилетять солові — тоді хто стане слухати Ластівки?"**

Ось як про це говорить С. Єфремов в своїй "Історії українського письменства":

„Не було покищо людини, талантом такої дужої, щоб не зовсім ясні національні почування звела до одного коріння, сформувала виразно, вложила у принадну форму й вивела тим письменством із стадії "областного провінціялізму" та перед очі всього цивілізованого світу

поставила. Такій ґеніяльній людині ходом самого письменства ґрунт підготовлено вже до 40-х рр., усю попередню роботу зроблено — і ґеній українського слова дійсно зявився. То був Шевченко."

II.

Ми залюбки при всяких нагодах величаємо Шевченка пророком, інколи не здаючи собі справи про суть і значіння цього слова. Так, Шевченко був пророком. Завдяки своїй ґеніяльній творчій інтуіції він відчув і відгадав такі речі, які в той час для сучасників, навіть для набільш втаємничених Шевченкових приятелів (Куліш, Костомаров), видавалися не то що неможливими, але по просту неймовірними. Знаємо, які були попередники Шевченка, та який був їхній світогляд, тому такі пророчі Шевченкові слова, як

Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить
І помоляться на волі
Невольничі діти!

....були для іхніх душ, просякнутих на скрізь московським державницьким патріотизмом, страхітливими. Костомаров, приміром, коли почув поеми "Сон" і "Кавказ", заявив, що "Шевченкова муза роздирала занавісу народнього життя. І **страшно,** і солодко, і **боляче,** і опяняючо було глянути туди." В цьому то й суть усяких пророцтв: всупереч несприятливій сучасності, всупереч усяким утертим шабльоновим поглядам, всупереч безнадійному політичному становищі предсказувати речі неймовірні та своєю глибокою вірою й палкими вогненними словами заставити широкі маси вірити в них. Такими були старозавітні пророки. Таким був Тарас Шевченко. Тому то він у деяких своїх творах залюбки вживає навіть і стиль і фра-

зеольоґію старозавітніх пророків. Він свідомий своєї сили:

Неначе той Дніпро широкий,
Слова його лились, текли
І в серця падали глибоко
І ніби тим вогнем пекли
Холодні душі („Пророк").

Одначе Шевченко не відразу станув на вершинах своєї творчості. Його талант розвивався постепенно. У перших своїх друкованих творах („Кобзар" 1840 р., „Гайдамаки" 1841 р.,) Шевченко віддає свою данину модному тоді літературному напрямкові в світових літературах з російською включно т. зв. романтизмові. З його творчої уяви виходять такі твори, як "Причинна", „Тополя" і інші писані зовсім у дусі романтизму. Але поруч із ними в „Кобразі" є такі твори, як поема „Катерина", в котрій із глибоким знанням життя та жорстоким реалізмом Шевченко описує народній побут, та поеми з історичним підкладом, як „Тарасова ніч", „Іван Підкова", з сумовитим жалем за славним минулим України. Там є й такі, високою свідомістю перейняті принціпіяльні твори-поеми, як "На вічну память Котляревському", "До Основяненка" й "Перебендя". Вже в цих останніх творах Шевченко піднісся до таких висот національної свідомості, як ніхто з його попередників і сучасників. Вже ці твори робили великий духовий переворот. Старий Квітка-Основяненко каже, що йому аж волосся на голові догори встало, коли почав читати "Кобзар". "Я його притулив до серця — писав ветеран українського письменства — бо дуже шаную вас, і ваші думки кріпко лягають на душу".

Це все відноситься до творчості Шевченка з часів його побуту в Петербурзі. Коли ж він перший раз відвідав свою рідну Україну, його поетична творчість поглиблюється, його національна свідомість поширюється. Це все, що він тоді бачив, мандруючи по Україні, гли-

боко вразило його душу. Страшна українська дійсність, страшні народні кривди і злидні витиснули на поетовій душі велику рану. Тому 1843 р. різко відмежовує поетичну творчість Шевченка від попередної доби. Цим роком починається ряд нових поетичних творів, зовсім неподібних до попередніх, замітних новою тематикою, різким, бадьорим, боєвим тоном, високопоетичним пророчим полетом, глибокою критичною аналізою минулого. а передусім сучасного українського життя. Ці твори рівночасно і ставлять Шевченка на вершини його поетичної творчості і дають українському громадянству творця нової України. Починаються ці твори "Розритою могилою" 1843 р., а кінчаться „Заповітом" 1845 р. Із цих творів Шевченко був приладив до друку окрему збірку п. н. „Три літа", одначе катастрофа 1847 р. (арешт і заслання) не дозволили перевести тієї думки в діло. Більшість творів, призначених до згаданого збірника, має політичний характер. Це твори, в яких поет не тільки торкається політичних відносин та устрою в темнім російськім царстві, але також змальовує культурну, національну й політично-соціяльну руїну на Україні. При тому виходить він нераз від бувальщини українського народу, порівняючи при тому сучасне з минулим, та вказує на те, що погані відносини в теперішному є наслідки промахів, хиб, а то й гріхів давних поколінь. Маючи на думці тільки добро України, він подає шляхи, якими його земляки повинні ступати, щоб сотворити нову, вольну, велику Сімю — Українську Державу. До таких творів належать: „Розрита Могила", „Чигирин", „Сон", „Пустка", „Н. В. Гоголю", „Великий Льох", „Суботів", „Кавказ", „Посланіє", „Холодний Яр", „Три Літа" і „Заповіт".

Роздумуючи над історією України, Шевченко обвинувачує гетьмана Богдана Хмельницького за те, що той допровадив до Переяславської угоди, кинувши таким чином Україну в обійми Москви, котра потоптала українську державність і довела до поділеного гіркого стану, цебто допровадила до руїни економічної й культурної

До цього немало причинились й свої перевертні та байдужність широкого загалу до українських справ. В поемі „Сон" поет дуже основно добирається до коріння сучасного лиха на Україні та його причин. Вину за нещастя, що впало на Вкраїну, кладе Шевченко на царат. Хижацька політика Москви супроти України в минулому, нелюдські переслідування гетьманів та систематичне винищування борців за волю за часів Петра І. і Катерини II. довели Україну до упадку. Наслідник цих катів України цар Микола із цілою зграєю сліпих виконавців своєї волі, серед котрих не бракує й „земляків", перемінив чудовий рай у справжнє пекло. В додатку українська суспільність байдуже носить кайдани, накинені їй москалем. Політика царату супроти України все буде йти на її знищення; в його інтересі буде вона тратити найкращих своїх синів („Кавказ"). Щоб Україна виборола собі волю, злука з Московщиною мусить бути розірвана. У поемах „Великий льох" і „Суботів" Шевченко пророкує, що встане Україна, та таким чином ставить українцям мету, до якої вони повинні стреміти. Він здавав собі ясно справу, що до осягнення самостійності треба основної перебудови суспільності, зміни в її етичнім і національно-політичнім світогляді. Така перебудова повинна початися від верхів, цебто від українських панів. До них то він звертається у свойому „Посланії", в котрому поет виказує українським панам їхні хиби, яких є багато: темнота і брак зрозуміння важних суспільних питань, брак оригінальної думки і сліпе наслідування чужини, безмежна зарозумілість, гуманні фрази на устах, а безсоромне визискування селян на ділі, незнання рідної мови, безкритичний, а в суті річи дуже шкідливий погляд на українську історію. Це все характеристичні прикмети українських панів, сучасників Шевченка. Колись на народному суді їм прийдеться за ті всі свої гріхи важко відпокутувати. Коли вже пани основно переміняться і щиро побратаються із „меншим братом — кріпаком", якого вони використовували, тоді оживе добра слава України.

Завершенням усіх тих поем з політичним підкладом є “Заповіт”, написаний в 1845 р. в Переяславі підчас небезпечної слабості. Думки про можливу близьку смерть подиктували поетові отцей невеликий розміром твір, щоб сказати землякам своє останнє слово та зоставити завіщання, дороговказ у майбутнє.

III.

Цей невеличкий, бо тільки на 24 рядки, поетичний твір, пребагатий своїм глибоким змістом. В ньому — можна сміло сказати — синтеза всієї дотеперішної Шевченкової поетичної творчості. В ньому виложена вся суть попередніх думок і поетичних поривів поета.

Пишучи свій „Заповіт”, Шевченко напевно мав на меті те, щоб ясно і всесторонно висловити свої бажання й думки сучасникам та прийдешнім поколінням. Він розумів своє історичне покликання. Він сам себе належно оцінив, тому й почував за собою моральне право в обличчі смерті зоставити землякам свою останню волю.

Не багато письменників у світових літературах писали подібні твори. Одначе Шевченків твір треба поставити на перше місце між ними, бо „Заповіт” був писаний і геніяльним поетом і великим громадянином та передовим борцем за народні права. Коли деякі інші твори Шевченкові можна інтерпретувати різно, то про думки висловлені в „Заповіті”, не може бути двох різних думок. Там усе ясне й зрозуміле, бо цеж остання воля батька народу і творця нової України; нехай, мовляв, діти не сперечаються між собою про те, як треба розуміти цю чи іншу думку. Так пишуться тільки програми. Тому й “Заповіт” є програмовим твором. За такий прийняла його українська нація, вважаючи його гимном. В цьому величезне значіння „Заповіту”. Слова „Заповіту” виписані нестертими буквами на українському визвольницькому прапорі.

Починається „Заповіт“ проханням поета до земляків, щоб по смерті вони поховали „його на могилі серед степу широкого на Україні милій.“ Так ховали колись козацьких героїв. Але дальше Шевченко висловлює іще одно прохання: ця могила повинна бути обовязково біля Дніпра, на те, щоб поет після смерті міг постійно чути, як реве ревучий Дніпро, та міг бачити високі Дніпрові кручі. Там поет хоче бути на сторожі так довго, поки Дніпром не попливе ворожа кров у синєє море. Щойно тоді він покине все — і лани і гори — і полине помолитися до самого Бога; доки ворог на Україні, він не хоче вірити, щоб Бог був і щоб Він міг дивитися на кривду, яка чиниться українському народові. Одначе ворожа кров сама від себе не попливе, тому „Заповіт“ кінчиться закликом, щоб земляки після похорону повстали, щоб порвати кайдани неволі та окропити свою волю вражою злою кровю. Аж після здобуття волі у вільній державі прийде пора на те, щоб у сімї великій, вольній і новій спомянути поета не злим — тихим словом.

Оце зміст цілого „Заповіту“.

Всякий бачить, що твір розміром невеличкий, але за те скільки в ньому думок, а всі вони чергуються з льоґічною послідовністю. При тому невибаглива поетична форма і надзвичайна, питома тільки Шевченкові, простота вислову. Одначе це все під мистецьким оглядом „Заповітові“ не шкодить, а навпаки ставить його між поетичними творами в українському письменстві на перше місце. Візьмімо для приміру першу 8-рядкову стрічку. Зараз таки для спостерегливого читача кидається ввічі щиро-український кольорит та ґеніяльне, на яке поки що в українській поезії здобувся тільки Шевченко, поетичне степенування, цебто чергове побільшування простору: могила — мала розміром, степ — більший простором, а прикінці величезний простір цілої України.

Рівночасно треба звернути увагу на музичний бік та на кольоратуру вірша. Не з розмислом, але під впливом поетичної інтуіції поет добірає такі слова, які своїми зву-

ками головно голосівками, достроюються до їх значіння і змісту. Ця прикмета „Заповіту" причинюється до того сильного враження, яке робить він на нас. Прим. завзятість і силу чується у вірші: „кров ворожу, отоді я" (подвійне „ро" і пять разів ужите „о"), що іще скріплюється в дальшому: „вражою злою кровю волю окропіте" (10 разів ужите "о" і "у" (ю) і 3 рази сильне "ра", „ро"). В останній стрічці чується ніжність у вислові: „І мене в сімї великій, сімї вольній, новій", де так гарно звенять самі мякі тони в голосівках е, и, і (12 звуків!). Подібними прикрасами нанизаний цілий твір від початку до кінця. „Заповіт", як і майже всі твори Шевченка, можна читати і ще раз читати та все віднаходити в ньому щось свіжого й гарного. Це свідчить, що Шевченкові були доступні всі найглибші таємниці поетичної творчості. Пером володів він із легкістю метелика. Попри те, всі твори насичені були, як на ті часи, сміливими та глибокими думками. Тому то вони одночасно і глибоко западали в душу і промовляли до інтелекту читача, даючи йому нові шляхи до думання. На своїй силі вони й досі не стратили. Навпаки, чим більше читається Шевченкові поезії, тим кращими й принаднішими вони стають.

У свойому „Заповіті" Шевченко ясно показав своїм сучасникам та їхнім нащадкам, що на те, щоб могли зажити спокійно у сімї вольній і новій, треба зірватися до боротьби, порвати кайдани і збудувати самостійну українську державу. Про те, що Шевченко вірив, що тільки боротьбою здобувається волю, свідчать і деякі пізніші його вірші:

А щоб збудить
Химерну волю, треба миром
Громадою обух сталить
Та добре вигострить сокиру
Та й заходиться вже будить,

А то проспить собі небога
До суду Божого страшного.

Тепер насувається питання: проти кого биться? Про це не буде двох думок. Москва тоді панувала на Україні. І її, і тільки її мав Шевченко за головного ворога. Польща, другий ворог України, лежала тоді розтоптана московським чоботом. Зрештою, у своїй поемі "Невольник" Шевченко так висловлюється:

Ляхи були — усе взяли,
Кров повипивали,
А москалі і світ Божий
В пута закували.

Отже головний бій за визволення з Москвою. Тепер декому прийде питання: за яке визволення? Соціяльне? Національне? Твори Шевченка свідчать, що поет не вірив у визволення соціяльне без національного. Він бажав української самостійної держави.

На слідстві над Кирило-Методіївськими братчиками виявилося із зізнань А. Андрузького, що Шевченко ставив Мазепу на першому місці споміж усіх українських гетьманів. За Мазепою йшов Дорошенко за його соборницькі змагання. Найбільше попадалося від Шевченка гетьманові Хмельницькому за його Переяславську угоду. Значить Шевченко був за цілковитий розрив з Москвою. На цій точці він безкомпромісовий. В цьому він основно розходиться із своїми приятелями Кулішем і Костомаровим. Задля цього мабуть він не був членом Кирило-Методіївського брацтва, члени котрого були федералістами - словянофілами. Шевченко відносився й до Польщі по заслузі. В одному із своїх перекладів Давидових псальмів (XLIII.) він молиться до Бога:

А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу, (польську!)

Побори-ж і другу, (московську!)
Ще лютішу!

Щоб визволити Україну, треба її любити так, як любив Шевченко. Тільки любов до самовідречення визволить Україну. Шевченко в „Заповіті" дає зразок такої любови: він навіть Бога не хоче признавати так довго, як довго Він дозволяє Україні бути в неволі. Тут мимоволі нагадується пізніший вірш Шевченка:

Я так її люблю
Мою Україну небогу,
За нею душу погублю!

А врешті ціле життя Шевченка це наглядний доказ такої любови. По скінченні Академії Мистецтв йому стелилася широка дорога до карієри. Треба було тільки відректися думок про самостійність України, цебто скривити душею, і всі ласки панські і царські були б посипались на нього. Це була дорога, яку вибірала тоді більшість тодішного освіченого українського панства — цебто дорога постійного рабства й плазування. Шевченко навпаки вибрав шлях боротьби за правду, за волю, проти рабства й гніту. За це заплатив своєю карієрою і відпокутував важким 10-літнім засланням, що підорвало його здоровля та загнало передчасно в могилу. Але в найприкріших обставинах він душею не скривив, тому міг сміливо заявити в одному із своїх віршів, що в нього „нема зерна неправди за собою". Таким невгнутим, таким чистим душею Шевченко помер, зоставляючи для українського народу величавий зразок поета і громадянина. Вміраючи він був певний, що свій обовязок виконав. В одному із своїх творів він єказав:

Возвеличу
Малих отих рабів німих,
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово . . . („Подражаніє")

І поставив „Заповіт" — ясний дороговказ своїм сучасникам та грядучим українським поколінням.

IV.

Від того часу сто літ пройшло. За той протяг часу український народ пройшов довгий і тернистий шлях. Із звичайної „етнографічної маси" він політично дозрів та невпинно простує до виконання останньої точки „Заповіту", до збудування Української Самостійної Держави. Українська держава — це не ідеал одної або кількох одиниць — мрійників, це ясна ціль великої української маси. До цього потрібно було сто літ упертої й послідовної праці спершу одиниць, опісля гуртків, а наконець цілих політичних партій та сотень тисяч українського війська.

Ця праця почалась іще за життя Шевченка, який мріяв про несення освіти під селянські стріхи. Для цієї цілі він навіть і зложив був початковий український буквар. Одначе смерть перетяла такі заміри. По смерті поета всі свідомі українці кинулися завзято до праці. Їх уже було чимало. Тоді появився цілий гурт талановитих українських письменників і вчених, згуртованих біля журналу „Основа", що виходив у Петербурзі, а решта, в кого було живе українське серце, кинулась між народ, засновуючи т. зв. недільні школи, навчаючи неписьменного українського селянина, вже визволеного тоді з кріпацтва, української грамоти та освідомляючи його національно. Тоді дійсно почався жвавий український рух по обидвох боках Дніпра. Народ оживав. Цим перелякався на смерть російський уряд, бо в цілій діяльності добачував небезпечний український сепаратизм. Тоді то в 1876 р. вийшов соромної памяті царський указ, яким заборонялося в Росії друкувати всякі наукові, популярні й перекладові твори, театральні вистави, концерти і навіть тексти під пісні в українській мові. Цим ганебним указом царський уряд надіявся завдати смер-

тельний удар українському рухові. Дійсно — українське громадянство спершу перелякалося. Дехто, хто був надто тісно звязаний з тим рухом, мусів виеміґрувати поза межі України. Тоді то вперше після часів Орлика почалася українська політична еміґрація. Першим таким політичним еміґрантом був славний учений, професор київського університету Михайло Драгоманов, який, перенятий ідеями Шевченка, належав до перших, що навчали своїх земляків політичного думання. Перебуваючи за кордоном, Драгоманов вів завзяту пропаґандивну роботу в користь України, інформуючи Західну Европу про стремління й кривди українського народу. При помочі коресподенції він удержував постійний звязок із сильнішими представниками всіх українських земель. Його жваві взаємини із Галичиною мали дуже благодатний вплив на політичний розвиток цієї тоді Богом забутої, закутини української землі. Тоді то ідеями Драгоманова захопилися такі представники західно-українських земель, як Франко, Павлик, Терлецький, та інші. Їхніми заходами та при великій допомозі самого Драгоманова зорганізовано першу політичну партію серед українців. Це була славнозвісно радикальна партія, яка для українських визвольних змагань активізувала українську масу, в першу чергу селянство. Слідом за радикальною партією повстала українська соціял-демократична, а опісля національ-демократична партія. Таким чином Галичина перебрала провід в українському політичному русі. В 90 рр. минулого століття — цебто рівно 45 років після написання „Заповіту" соціялдемократична й радикальна партія включили до своїх політичних програм ідею самостійної української держави. Ця ідея скоро поширилась між маси. Тоді то, в 1895 р., вийшла книжка Юліяна Бачинського під наг. „Украіна Irredenta".

„Політична самостійність України — писав Бачинський — цебто політична окремішність України, не лише супроти Польщі, але також і Великоруси, умотиво-

вана тим, що не лише в одній Польщі, але також і Великоруси виставлена вона на перші стріли економічного й культурного визиску і обом їм виставлена вона на жир, обидві вони тягнуть з неї поживні для себе соки.

Отже таке саме становище, яке займе Україна супроти Польщі, мусітиме заняти і супроти Великоруси. Як проти Польщі, так і проти Великоруси мусітиме вона виступити до бою і проти обох тих націй мусітиме добиватися політичної окремішности, політичної самостійности. **Політична самостійність України це необхідна умова її економічного й культурного розвитку, умова взагалі — можливості її існування. Україна — для себе! От її девіза. Вільна, велика, політично самостійна Україна, одна нероздільна від Сяну по Кавказ! — це її прапор!"**

Тоді то українське студенство з небувалим запалом підхопило ідею державної самостійности України. На врочистому концерті в честь Шевченка у Львові в 1897 р. устами Ізидора Голубовича, тодішного голови студентського товариства ,,Академічна Громада", українська молодь проголосила політичну незалежність України, як свій ідеал. Цей ідеал прийняв і тодішний орґан української молоді ,,Молода Україна". Тринадцять літ пізніше на другому всеукраїнському студентському зїзді в м-ці липні 1913 р. у Львові Дмитро Донцов у свойому рефераті про ,,Сучасне політичне положення нації і наші завдання" ствердив потребу створення ґрунту під одну, спільну програму для української нації по обидвох боках кордону. Як гасло дня визначив автор чинну участь в австро-російському конфлікті по боці Австрії з цілою реалізацією програми сепаратизму. За цим гаслом пішли тоді галицькі українці, орґанізуючи для боротьби з царською тюрмою Українських Січових Стрільців.

За приміром галицьких українців думка про незалежність України відродилася й серед українського народу по другому боці Збруча. Там вже встигли були трохи прочунятися від наслідків ганебного указу з 1876

р. Повстала там перша українська політична організація „Революційна Українська Партія", яка перший свій публичний виступ зазначила в 1900 р. виданням брошури „Самостійна Україна". Автори цієї брошури вперше після Шевченка заявили ясно й недвозначно:

„Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Кавказу до Карпат.

„**Третя українська інтеліґенція,** — сказано у згаданій брошурі — що прийшла на місце тої, що спольщилася і тої, що змосковщилася, **стала до кривавої й безмилосердної боротьби за свій народ".**

Українська Революційна Партія дещо пізніше поділилася на кілька політичних ґруп і організацій. Одначе всі вони в засаді приняли гасло „самостійна Україна". Коли ж під японським ударом в царській Росії повіяло трохи свобіднішим духом, з цим гаслом виступила отверто „Українська Народня Партія". В 1. числі свойого місячника „Самостійна Україна" (Львів, 1905, за вересень, у передовиці "До українського народу" згадана партія заявила:

Виступаючи в інтересі широких українських мас, ми пильнуємо, щоб сам народ своїми власними силами виборов собі самостійну Україну, бо ми знаємо, що тільки при тій умові ніхто не зможе знов запанувати над Україною, знов видерти всі землі і всі добра з рук українського демосу (народу). І так ми будимо приспані, прибиті, порізнені сили українського народу, стуляємо їх до купи, переводимо в чин і життя і **велику спільну силу Українців направляємо на здобуття самостійної України".** Дорога до цього — збройне повстання і готуватися до нього закликувала передовиця.

Вже на протязі трьох років перед вибухом першої всесвітної війни велась оживлена дискусія серед української політичної еміґрації на тему потреби самостійної політичної акції російських українців. Внаслідок цих дискусій оснувався в Львові Український Інформаційний Комітет, а опісля виринула думка заснувати Союз Виз-

волення України. Тоді навіть вироблено проєкт самостійницької політично-орієнтаційної плятформи російських українців, який пізніше став основою політичної плятформи Союзу Визволення України, проголошеної в часі світової війни. Союз вимагав, щоб усі українці підчас війни стали по стороні центральних держав.

„Зверненням нашого бойового фронту проти Росії — пояснював політичну плятформу Союзу один із членів президії Андрій Жук — забезпечується українцям змогу проявити себе в тилу армій центральних держав яко самостійний національний чинник. Задачею незалежної політики є незалежно від того, чи в пляни центральних держав входить завоювання України, чи ні, розвиненням самостійницького руху поставити центральні держави перед проблемою Самостійної України, яко перед явищем, якого не можно б поминути, з яким треба було б рахуватися."

Рівночасно вже підчас війни Союз заходився пригадати Европі призабуту від часів Драгоманова українську справу друкуванням інформаційних брошур і книжок. У весні 1914 р. Союз видав заклик в українській справі до публичної опінії Европи, а крім цього окремі заклики до народів румунського, болгарського, турецького, шведського, а дещо пізніше до чеського народу в Австрії. У цих закликах вперше звернено увагу на небезпеку для інших народів Европи від заборчої політики російської імперії, жадаючи при тій нагоді зрозуміння для визвольницьких змагань українців.

В цілях інформування журналістичного й політичного світу центральних держав Союз видавав тижневик „Українські Вісті" в німецькій мові, а для невтральних держав і держав порозуміння (Антанти) виходив у Швайцарії журнал у французькій мові. Для систематичного інформування західно-европейської публики про українську визвольницьку справу Союз видав велику кількість книжок в німецькій, французькій, анґлійській, італійській, шведській, турецькій, румунській, болгар-

ській, хорватській і чеській мові. По українськи друкувався орган - тижневик „Вістник Союза Визволення України", який обслугував українську суспільність та воєнно-полонених з Великої України. В цій пропагандиво-інформаційній діяльності Союзу Визволення України є мабуть більша користь для української визвольної справи, як його досить нефортунна, беззастережена орієнтація на центральні держави підчас першої світової війни.

Союз Визволення України не занедбував також і військову справу. Для чинної участі в боротьбі проти Росії він почав організувати українські військові формації з воєнно-полонених українців т. зв. сіру й синю дивізію, які трохи придалися у визвольницькій боротьбі. Це була підготовча робота на широкий розмір. Про стремління українського народу почув тоді світ. Українська справа активизувалася. В такому стані застала її російська революція 1917 р., яка створила можливості для відбудування української держави.

V.

Російська лютнева революція в 1917 р. створила для України такі можливості, на які український народ чекав іще від часів гетьмана Івана Мазепи, можливості відбудування Української Держави. За цю можливість вхопилися тоді всі свідомі українці. Почалася гарячкова праця. Перепони були величезні. В першу чергу від північно-східного сусіда, від Росії, яка ніколи від свойого інперіялізму не відречеться. Нехай це буде Росія деспотична, ліберальна, демократична, соціяльна, чи нарешті комуністична! Втрата України була б для Росії найболячішою. Вона без України не мала б того світового політичного значіння, яким користується тепер. Росія панує над сотнею народів і племен. Тому її уряди ніколи не погодяться на заведення справжньої демократизації. Демократизація в Росії немислима. Це

відчув і зрозумів іще в 50 рр. минулого століття Костомарів, який сказав на адресу московських словянофілів і демократів - централістів ось що:

„Ви бажаєте погодити те, чого не можна погодити, служити Богові й мамоні, бажаєте державної цілості та проповідуєте свободу. Або піддержуйте державу й тоді признавайте необхідність цензури, контррозвідки, Петропавловської кріпості й цілковитого закріпощення думки та слова, або ризикуйте державою, будьте готові на її розклад, коли бажаєте свободи. Російська держава неможлива без самодержавія й централізму."

Слова Костомарова справдилися після лютневої революції. Проти самостійности України виступили всякі російські уряди — і уряд тимчасовий, і комуністичний і уряд царського ґенерала Денікіна. Тому дорого обійшлася Україні боротьба за волю. Українське військо героїчно змагалося протягом кількох років. Для боротьби Москалі пустили в рух всяку зброю, включаючи провокацію, саботажі, брехні, наклепи — оці ганебні, випробовані століттями способи боротьби.

В тому самому часі проти українських визвольних змагань виступив теж і західній сусід — Польща, яка, сама вирвавшися з тюрми, пильно заходилася загарбувати чужі землі, в першу чергу Західну Україну, яка по розвалі австрійської держави, проголосила самостійність та історичним актом з дня 22 січня, 1919 р. злучилася із Східною Україною, даючи таким чином почин Соборній Українській Державі.

В нерівній боротьбі, в якій український народ дав зразки безприкладного у світовій історії геройства, вороги знищили українську самостійність та поділились українськими землями. Ріка Збруч зосталася й надалі отим проклятим, зловіщим ножем, що перерізував живе українське тіло. При тому ласий шмат української землі захопили Румунія й Чехсловаччина.

Після розвалу, хто куди міг, тікав за кордони до західно-европейських держав. І почалася велика україн-

ська політична еміграція. А на українських землях загарбники взялися до винищування українського самостійницького руху. На Великій Україні пішли в рух всякі випробовані московсько-азійські жорстокості. Всі тюрми, концентраційні табори на далекій московській півночі й холодному Сибірі були переповнені свідомими синами України, які гинули сотнями тисяч із рук жорстокого ворога. Довго не корився український народ, піднімаючи повстання та завдаючи криваві рани загарбникові. Довго палала Україна, стогнучи в ранах кривавих, поки жорстока московська чрезвичайка не завела „спокою й ладу".

Цим разом повторився старий український історичний гріх. Як підчас повстання гетьмана Мазепи багато козацьких старшин і козацтва не пішли в бій за волю, а навипередки запобігали царської ласки, так і тепер знайшлися між українцями такі, що пішли на службу загарбникові, допомагаючи йому винищувати самостійницький рух. Деякі пішли до ворожого табору „задля лакімства нещасного", а були й такі, що вірили в московський комунізм, як єдине спасіння людства, в тому числі й українського народу. Це були ті, яких можно б назвати ідейними українськими комуністами. Вони пішли на службу ворогові з вірою ,що допомагають „соціялістичному будівництві". По короткому часі такого „будівництва" вони гірко розчарувалися, бо прийшли до перконання, що яка б Москва не була, біла чи червона — вона все буде ворогом чи то українського самостійника чи навіть ідейного українського комуніста. Але до цього переконання вони прийшли запізно. Каяття прийшло тоді, коли до кожного з них вже був прицілений наган московського чекіста. Дехто з них не ждав на таку окупантську ласку та покінчував самогубством. До таких належав колишній комісар освіти на т. зв. Радянській Україні М. Скрипник, вельми талановитий та оригінальний письменник М. Хвильовий, б. голова Ради Народніх Комісарів України, П. Любченко та інші. Од-

ночасно Москва повистрілювала багато українських учених, поетів, письменників і культурних діячів. Поміж тими розстріляними бачимо такі імена, як поетів Чупринки, Фальківського, Плужника, новеліста Косинки і т. д. Велике число пішло шляхом кошового Кальнишевського на далеку північ в Соловецький концентраційний табор. Зосталися живими на Україні тільки такі, яких Шевченко колись у великій погорді називав блюдолизами. Вони по наказу Москви оплюгавлювали і українську культуру, і українську традицію, і український визвольницький рух. Повторилися часи царя Петра після Полтавської битви, тільки в незрівняно ширшому розмірі. Над усім українським культурним життям запанувала безпросвітна червона казьонщина та навис дух Сибіру.

Одначе й серед таких страшних відносин знаходилися смільчаки, що сходилися десь у підземеллях та снували пляни про визволення України. Таких були тисячі. Кожний з нас ще памятає „Союз Визволення України" та інші численні підпольні орґанізації. Окупантська преса постійно бє в дзвін тривоги, стверджуючи, що націоналістична небезпека іще не знищена та добачуючи в кожному українцеві як не Мазепинця, то страшного Петлюрівця. Постійно в пресу попадають вісті, що там і там відбувся судовий процес проти українських націоналістів. Такі процеси не переводяться. Значить — справжній українських дух не обитий.

Споравшися з інтеліґенцією, окупанти взялися до українського селянства. Непокірних повинищували то кулями то засланням, мільйони повиморювали голодом, а від решти повідбирали землю та запровадили новітню панщину у формі колгоспів, чи пак колективних господарств. Таким чином український селянин, який піднімав боротьбу за землю і волю, опинився в ролі наймита-невольника на комуністичному колгоспі.

Над усім життям запанувала залізна диктатура російської комуністичної партії. Все життя країни зво-

лилося до вимог партійної програми та для потреб московського політичного центру. Справжня воля хіба снилася декому в снах.

Одночасно на західних українських землях — Галичині, Волині, Холмщині, Підляшу й Поліссю — не багато краще жилося українцям під владою польського загарбника. Польський уряд всупереч усяким міжнароднім зобовязанням щодо автономії українського шкільництва тощо повів завзяний наступ проти всього, що українське. Цей наступ провадився з отвертим заміром повної екстермінації українства в межах польської держави. Свідоміший елемент сидів по тюрмах. Політичні процеси не переводилися. Українське шкільництво всіх родів ліквідувалося. Українська преса переслідувалася. На українські землі насилано тисячами польських кольоністів. Одначе західні українці, маючи за собою політичний досвід іще з австрійських часів, відбивали ці польські заходи внутрі польської держави та перед культурними народами західної Европи. Всупереч усяким заборонам політичне життя наладнувалося. Політичні партії здобували собі щораз то ширші впливи серед українського загалу. В програмі кожної партії була включена вимога про самостійність і соборність України. Одночасно попри оту леґальну боротьбу за права українського народу, велась боротьба проти польського загарбника з підземелля. Провадила її спершу Українська Військова Орґанізація (УВО), а пізніше Орґанізація Українських Націоналістів (ОУН). Завдяки сильній і солідній поставі українського загалу, заходи польського уряду не мали значніших успіхів, хоч наробили чимало шкоди й лиха. Екстермінаційна польська політика потерпіла іще раз в історії польсько-українських взаємин повну невдачу.

Судьба наших братів по інших займанщинах була менш-більш подібна. До цього хіба можна б додати застереження, що українці в Карпатській Україні мали найкращі можливості, якби не хитро-мудра чеська полі-

тика, яка замісць сприяти справжньому українському рухові, сприяла більш москофільській течії.

Політична еміґрація, розкинена по всій Европі, займалася великою пропагандивно-інформаційною акцією поміж усіми культурними народами заходу, інформуючи про справжні стремління українського народу. Ця акція колись матиме велике значіння при розвязці української проблеми.

В такому стані була Україна у хвилі вибуху світової війни, в якій зударилися світові потуги, воюючи за свої інтереси. І цим разом головний зудар між Заходом і Сходом відбувся на українській землі, яка б не зазнала воєнного лихоліття. В наслідок воєнних дій Україна зазнала страшенного воєнного знищення. Численні українські міста і села були зрівнані з землею. При тому обидві воюючі сторони свідомо вживали способу т. зв. обсмаленої землі, систематично винищуючи все при своїому відвороті. Рівночасно кожна відступаюча сторона поголовно забірає із собою українське населення. Одні тягнули його на Схід, другі тягнули на Захід. Таким чином мільйони українців опинилися чи то в найдальших закутках Росії, чи то в Німеччині і в окупованих нею землях. Повторилися часи татарського лихоліття й т. зв. Великої Руїни, що мали місце на українських землях після смерті гетьмана Богдана Хмельницького.

Ця війна завдала українському народові мабуть найбільшу рану, яку він колинебудь витерпів протягом своєї тисячелітньої історії. В додатку всі українські землі опинилися тепер під московською червоною владою, яка вже почала такі самі заходи на західних українських землях, як недавно на Великій Україні. Це в московській термінольоґії носить офіціяльну назву зєдинення українських земель. Характерно, що того зєдинення не переводить фіктивний уряд т. зв. Радянської України, але всюди говорить і діє в першу чергу Москва. З цьо-

го ясно, в якому дійсному положенні находиться Україна та хто є справжнім господарем на українських землях.

VI.

Такий стан на українських землях в століття після написання „Заповіту". Стан загрозливий, але не безнадійний. Український народ ближче тепер до здійснення свойого найвищого ідеалу, як сто літ тому.

Сто літ тому серед української маси царювало духове спустошення, цебто не було ніякої національної свідомості. Треба було аж Шевченка, щоб оцю свідомість розбудив, оживив приспані українські сили, влив їм нового творчого українського духа та направив на справжній український вивольний шлях. Сто літ — це спорий шмат часу в житті народу. Ця, пройдена нами. сотня літ доказала, що ми за той час непомірно зросли, скріпилися на всіх ділянках національного життя не тільки на українських землях, але всюди, де бється українське серце, поробили великі придбання, створили величаву літературу, третю з ряду між словянськими народами, виплекали українську науку та дійшли до такого високого рівня, що можемо станути в ряд модерних народів, як рівні з рівними. З етнографічної маси ми стали свідомою своїх завдань нацією. Тим ми доказали свої здібности та свою живучість, яка в історії модерних народів є безприкладною. Із нічого ми створили величаву українську будівлю. Те, на що іншим народам було потрібно сотень літ, ми доконали протягом недовгого часу. Тому, не зважаючи на загрозливий стан на українських землях, ми можемо сміливо глядіти в очі будучности.

Українські сили тепер розпорошені. Але вони не такі, як були сто літ тому. Вони все, при кожній можливості і всюди, пригадують світові про свої кривди та про свої дійсні політичні цілі. Цієї свідомости своїх на-

ціональних цілей ніяка в світі сила не зможе вбити!

Український народ пережив усякі лихоліття — хозарів, печенігів, половців, княжі міжусобиці, татар, турків, поляків, переживе й це останнє лихоліття — московське. В ньому все знаходилося стільки відпорності, що серед найприкріших історичних обставин він зберіг себе та не запропастився. Все знаходилися великі історичні постаті, що ставали на чолі народу та виводили його із смертельної небезпеки. Одначе найбільша небезпека загрожувала українському народові перед приходом Шевченка. Тоді, як ми бачили, навіть і українську мову вживалося на те, щоб хвалити московське панування на українських землях та закликати до московського патріотизму. Серед таких тривожних обставин зявився Шевченко, який, показавши народові справжню ціль, грімко заявив, що „встане Україна, світ правди засвітить . . ."

Ми всі віримо в Шевченкові пророчі слова. Віримо так, як вірили всі ті, що протягом сотні літ трудилися на те, щоб виконати останню точку Шевченкового „Заповіту". Виконання її вже недалеке.

Шевченко був Предтечею українського визволення. Український народ жде тепер на свойого справжнього Мессію, який прийде напевно. Мессії, як історія доказала, приходять тільки в таких тривожних часах, які ми оце переживаємо тепер.

КІНЕЦЬ

КОМІТЕТ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

(Зорганізований 1940 року)

Цілі Комітету:

Через співпрацю відпоручників українських організацій домініяльного характеру та видніших українських громадян Канади — служити осередком обміни думок, вирівнання й консолідації громадської думки й чину українців Канади головно в оцих напрямках:

а) Для координації й зміцнення участі українців Канади в воєнних змаганнях Канади й Британської Імперії для побідного закінчення війни за прінціпи демократії й християнської цівілізації, соціяльну справедливість і свободу та независимість народів;

б) Перед урядами та громадянством Канади й Імперії бути речником слушних змагань української нації в Европі до державної независимості на заселених нею землях і в межах канадійської й британської конституції давати українській нації якнайбільшу моральну й матеріяльну поміч скеровану до остаточного визволення української нації з під чужих окупацій на її землях;

в) Утримувати між згаданими організаціями кооперацію у всіх справах, які вони вважають за спільні для себе;

г) Перед урядом і громадянством Канади служити за авторітетне представництво українців Канади.

Під теперішню пору Комітет удержує сталу Канцелярію в Вінніпеґу, та Домівку для українських канадійських вояків за морем в Лондоні. Підготовляє й видає українсько - анґлійські шкільні підручники для вжитку вищих шкіл і університетів в Канаді. Рівнож старається про видачу ріжних інформативних праць про українців в Канаді й Европі.

Printed by
The New Pathway Publishing Co. Ltd.
209 Jarvis Ave. — Winnipeg, Man.

Творіть Відділи КУК!

В кожній місцевості, де живе більша кількість українців, повинен бути відділ Комітету Українців Канади.

За інформаціями вдавайтесь до

UKRAINIAN CANADIAN COMMITTEE

711 McIntyre Bldg. — Winnipeg, Man.

В кожній органiзації, парохії, читальні, народному домові, як також і в кожній українській хаті повинна знаходитися Конґресова Книжка в українській або анґлійській мовах. Є це повний перегляд Першого Все-Канадійського Конґресу Українців Канади; сторін 216, на гарному папері й ілюстрована. Ціна одного примірника $2.00 з пересилкою.

Слідуючі книжки в англійській мові:

UKRAINE, a Submerged Nation, by W. H. Chamberlin, ... $2.25

HISTORY OF UKRAINE, by Prof. D. Doroshenko $3.50

UKRAINIAN LITERATURE, by Prof. C. A. Manning $2.00

ATLAS OF UKRAINE, by Prof. G. W. Simpson .... .25

OUR UKRAINIAN LOYALISTS, by Prof. W. Kirkconnell .... .20

